

Kákošová, Zuzana

Latinská humanistická literatúra v 16. storočí na Slovensku a jej vzťah k českému kontextu (Martin Rakovský a Juraj Koppay)

Bohemica litteraria. 2017, vol. 20, iss. 1, pp. 7-26

ISSN 1213-2144 (print); ISSN 2336-4394 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/BL2017-1-1>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137344>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

sstwdie

Latinská humanistická literatúra v 16. storočí na Slovensku a jej vzťah k českému kontextu (Martin Rakovský a Juraj Koppay)

Zuzana Kákošová

ABSTRACT

Martin Rakovsky and Juraj Koppay and scrutinizes the relationship of their work with the context of Czech literature and culture of the time

The study is focused on authors from the 16th century, namely Martin Rakovsky and Juraj Koppay and scrutinizes the relationship of their work with the context of Czech literature and culture of the time. The author also presents the ways in which the Slovak authors became known for the wider cultural, academic and literary public in Bohemia and Moravia. The study shows that the Czech cultural and literary environment played an important role in the life and creative practice of Slovak humanists, they managed to successfully merge with the Czech environment and for many of them Bohemia became the second homeland.

KEYWORDS

Humanism, Latin poetry, Czech-Slovak relations, Rakovský, Koppay.

KLÍČOVÁ SLOVA

Humanizmus, latinská poézia, česko-slovenské vzťahy, Rakovský, Koppay.

V 16. storočí kvantitatívne dominuje v slovenskej literatúre jej latinská podoba. Pre jej formovanie a rozvoj na Slovensku boli dôležité aj české krajiny, a to z rôznych aspektov. Napríklad autori, ktorí sa v 16. a na začiatku 17. storočia odklonili od latinčiny, urobili to v kontexte českého kultúrneho a spoločenského

prostredia (Ján Silván, Vavrinec Benedikt Nedožerský, Pavel Kyrmezer, Juraj Tesák Mošovský). Rozdiel vo vývine kultúry a literatúry na Slovensku a v Čechách spočíva napríklad v tom, že prvé vplyvy humanizmu zaznamenávame až na Academii Istropolitane v rokoch 1465–1491. S menom „zakladateľa“ Akadémie Mateja Korvína sa spájajú aj ďalšie iniciatívy humanistického charakteru. V oblasti prenikania renesančného umenia sú spojené s pôsobením umelcov z Talianska na kráľovskom dvore, či v kultúrnej oblasti založením významnej inštitúcie Bibliotheca Corvineana. Je to aj obdobie pomerne intenzívnych kontaktov s českou kultúrou a českým vzdelaneckým prostredím. Tieto vzťahy však mali obmedzené pôsobenie: veľmi úzko sa viazali na osobnosť Mateja Korvína a činnosť Academie Istropolitany a jej spolupracovníkov.

Začiatkom 16. storočia vývin najmä pod vplyvom vonkajších udalostí (vojnový stav, úroveň vzdelanosti, neexistencia uhorskej univerzity a pod.) nepokračoval na Slovensku plynulo naznačeným smerom. Mená prvých autorov, ktorým môže patriť prívlastok humanistický, sa objavujú až v 20. a 30. rokoch 16. storočia, keď sa tu už šírila aj reformácia (Ján Baptista z Banskej Bystrice, Martin z Trnavy a Andrej Jastrabinus). Humanizmus na územie Slovenska definitívne prenikol teda až zároveň s reformáciou, a preto nadobudol osobité tvorivé podoby aj vzhľadom na tzv. zaalpský humanizmus. Dôsledkom bolo, že humanizmus a reformácia sa na Slovensku nielen silne ovplyvňovali, ale v podstate aj splývali (protiklad kresťanského a reformačného humanizmu, ako ich definuje Milan Hamada – HAMADA 1995: 15–20). V českých krajinách bola odlišná situácia, a preto tu aj humanizmus mal výraznejšiu a pestrejšiu podobu. Výrazným rozdielom je najmä to, že okrem latinského sa v českom prostredí sformoval aj silný národný humanizmus, ktorý v 16. storočí na Slovensku prakticky neexistoval.

Tradícia vzťahov medzi českými krajinami a územím dnešného Slovenska má teda stredoveké korene a v rôznych dobách a obdobiach mala rôznu intenzitu a podobu. Zaujímavých premien tohto vzťahu sme svedkami aj v období konca 15., v 16. a v prvej polovici 17. storočia. Zaznamenávame pohyb oboma smermi, ale do roku 1620 bol výrazne intenzívnejší smerom zo Slovenska do Čiech a na Moravu. Rozvoj literatúry po roku 1530, ktorú považujeme za slovenskú a renesančnú v tom najširšom zmysle slova, je spojený s autormi, ktorí boli viac alebo menej naviazaní na český literárny a kultúrny kontext. O zástoji bratov Rakovských (Martina, Mateja i Mikuláša), Juraja Koppaya, Vavrince Benedikta Nedožerského, Jána Silvána, Pavla Kyrmezera i Juraja Tesáka Mošovského v českej kultúre a literatúre 16. a 17. storočia nikto nepochybuje a na oboch stranách o nich existuje množstvo prác vedeckého charakteru (monografie, štú-

die a pod.) a všetci majú svoje pevné miesto aj v lexikónoch českej literatúry, českých spisovateľov i v špecializovaných príručkách. Všetky tieto práce však svedčia o tom, že neboli ojedinelými zjavmi, ktoré akoby zablúdili na teritórium „zemí českých“, ale že tento pohyb mal svoju silu a mohutnosť a že v českom kultúrnom prostredí do roku 1620 možno existovala aj akási humanistická menšina, ktorá svoj teritoriálny pôvod (v tomto období len zriedka a výnimočne aj etnický) odvodzovala z územia dnešného Slovenska. Z nich viacerí sa možno cítili byť vyslancami, ktorí vytvárali podmienky pre ďalších nasledovníkov z rodného kraja, mesta, či vlastnej rodiny. Mnohí v Čechách či na Morave dosiahli požadované vzdelanie a postavenie. Niektorí z nich sa nakoniec vrátili domov, ale tých bolo do roku 1620 pomerne málo. V pobielohorskom období sa potom územie dnešného Slovenska stalo útočiskom nielen rodákov, ale aj Čechov, Moravanov a Slezanov, ktorí tu našli nový domov a zohrali významnú úlohu v domácej kultúre i literatúre (Jakub Jakobeus, Juraj Tranovský, Adam Trajan Benešovský a iní).¹

Do Čiech a na Moravu „Slováci“ smerovali predovšetkým za vzdelaním (nižším, stredným i vysokoškolským), aby tam následne hľadali aj trvalejšie uplatnenie. Niektorí sa totiž Čechami či Moravou len mihli, získali požadované vzdelanie a vrátili sa do rodného mesta alebo vôbec na Slovensko. Niektorí zakotvili úplne inde a dostali sa do Sedmohradska, do Poľska, Nemecka, ale aj do vzdialeného Kráľovca (dnes Kaliningrad). Týchto je však podstatne menej ako tých, ktorí sa etablovali v českom prostredí. Niektorí z nich urobili aj významnú životnú kariéru, dosiahli vysoké postavenie svetské alebo cirkevné (protestanti i katolíci), zbohatli a stali sa mecenášmi mladých a talentovaných študentov zo Slovenska, ale aj domácich, z Čiech a Moravy.

Partikulárna škola v Jihlave bola pravdepodobne najnavštevovanejšou študentmi z územia dnešného Slovenska. Študoval tu Vavrinec Benedikt Nedožerský, ale pred ním aj Ján Pruno Fraštacký a po ňom napríklad Martin Moncoviceus.² Okrem Jihlavy boli takýmito centrami vzdelávania, do ktorých smerovali študenti z územia dnešného Slovenska, mnohé české a moravské mestá, ale predovšetkým Praha. Okrem univerzity sa tu študovalo na cirkevných i súkromných školách. V Collinovej škole študoval Matej Rakovský a v Codicillovej škole na Novom Meste pražskom zasa jeho brat Mikuláš.

1) Situáciu mapujú predovšetkým práce Branislava Varsika, početné práce Josefa Macúrka a ďalších českých i slovenských predovšetkým historikov.

2) Roku 1616 túto školu skončil tiež Samuel Ričinský, ktorý po návrate pôsobil v svojom rodisku Banská Bystrica ako učiteľ. Späť na Slovensko sa po štúdiách v Jihlave a Wittenbergu navrátil aj spolužiak Jána Pruna Fraštackého Nikodém Sartorius a stal sa vychovávateľom u grófa Juraja Thurzu.

Vierovyznaním boli títo humanisti do konca 16. storočia vo veľkej prevahe protestanti, koncom 16. storočia a začiatkom 17. pribúdajú najmä jezuiti, ktorí smerovali na Moravu, predovšetkým do Olomouca, ale aj do Prahy. Na Slovensku totiž až do roku 1635 (vznik Trnavskej univerzity) nemali možnosť dosiahnuť univerzitné vzdelanie a Čechy s Prahou a Morava s Olomoucom pre nich predstavovali výhodnú a prijateľnú alternatívu. Opačný pohyb smerom na Slovensko nastal po roku 1620, po bitke na Bielej hore. Aktérmi tohto pohybu však už neboli len humanisti, vzdelanci, literáti a duchovní pôvodom zo Slovenska, ale aj mnohí Česi, Moravia a Slezania, ktorí hľadali útočisko na v tej dobe predsa len nábožensky tolerantnejšom Slovensku.

Mecenášmi, patrónmi, priateľmi i spolupracovníkmi humanistov zo Slovenska v druhej polovici 16. storočia až do 20. rokov 17. storočia boli aj významné osobnosti českej humanistickej kultúry, vzdelanosti i literatúry. Najznámejší je asi vzťah bratov Rakovských (Martin, Matej a Mikuláš) k Jánovi staršiemu z Hodějova a k jeho literárnemu krúžku. Je to zrejme z literárnych vyjadrení bratov (básne venované Hodějovskému), ale aj ich aktívnou účasťou na projekte *Farragines*. Patrónmi, spolupracovníkmi a priateľmi humanistov zo Slovenska boli tiež Jan Campanus Vodňanský, Pavel z Jizbice, Jan ml. Jaroměřský, Matúš Collinus a ďalší. Niektorí rodáci zo Slovenska získali také postavenie (a to aj hmotné), že sa oni sami stali mecenášmi a patrónmi i českých humanistov. Okrem známejšieho Vavrinca Benedikta Nedožerského by som na tomto mieste spomenula možno menej známeho Mikuláša Novackého, ružomerského rodáka. Usadil sa v Domažliciach a jeho život sa v niečom podobal osudu Jána Silvána. Aj on sobášom s bohatou vdovou získal majetok, ktorý mu umožnil podporovať nadaných mladých literátov. Z nich najvýznamnejším bol Jan Campanus Vodňanský, ktorý Novackému za štedrú podporu venoval celé spisy i jednotlivé básne. Aj Novacký bol v roku 1585 v Domažliciach prijatý za mešťana a bol s prestávkami do roku 1588 členom mestskej rady. Bol pravdepodobne prostredníkom v utváraní priateľských vzťahov medzi Janom Campanom a humanistami i literátmi zo Slovenska žijúcimi v Čechách, ku ktorým patrili Vavrinec Benedikt Nedožerský, Juraj Tesák Mošovský, Daniel Basilius, Peter Fradelius a ďalší. Spomedzi nich mal Novacký asi mimoriadne dobré vzťahy s Vavrincom Benediktom Nedožerským, ktorý mu venoval svoje významné básnické dielo, preklad Dávidových žalmov do češtiny *Aliquot psalmodum Davidicorum paraphrasis rhythmometrica, lyrico carmine ad imitationem Latinorum nunc primum attentata – Žalмовé někteří v písňě české na způsob veršů latinských v nově uvedeni a vydání* (Praha, 1606). Jeho osud sa však, ako mnohých ďalších, zavřil v emigrácii:

čoskoro po roku 1620 emigroval do Nemecka (Falcka), kde zakrátko zomrel. Aj keď sa jeho verše nezachovali (napísal údajne množstvo príležitostných básní k sobášom, narodeninám detí, ale i kondolenčných básní k pohrebom, venovaných najmä významným humanistickým literárne činným osobnostiam i verejným činiteľom), jeho význam je neprehliadnuteľný práve v oblasti mecenášstva (TRUHLÁŘ – HRDINA – HEJNIC – MARTÍNEK 1973: 47–48).

Zo slovenských humanistov sa pozrieme bližšie na vzťahy Martina Rakovského a Juraja Koppaya k českému literárnemu a kultúrnemu prostrediu.

Martin Rakovský (asi 1535–1579) je centrálnou postavou slovenského latinského humanizmu. Študoval v Prahe a istý čas pôsobil v českých mestách Žatec a Louny ako rektor na tamojších školách. Počas pôsobenia v Prahe sa dostal do prostredia jednej z najznámejších humanistických básnických družín sústredenej okolo významnej osobnosti českého humanizmu Jana staršieho z Hodějova. Ten bol významný svojou kultúrnou činnosťou a osobnostne predstavoval typického humanistu, vzdelaného, sčítaného, so širokými vedeckými záujmami. Na rozdiel od mladšej generácie (aj svojich chránencov, ako bol Matúš Collinus) nadväzoval na taliansky humanizmus a nemecké predreformačné prúdy (TRUHLÁŘ– HRDINA – HEJNIC – MARTÍNEK 1966: 318). Bol to pravdepodobne najvýznamnejší, alebo aspoň jeden z najvýznamnejších podporovateľov spisovateľov 16. storočia a k jeho humanistickej literárnej skupine (tradične sa označuje ako literárny krúžok alebo družina) patrili významní českí humanisti (Martin Kuthen, Mikuláš Konáč z Hodiškova, Matúš Collinus i „náš“ Martin Rakovský), ale tiež pomerne veľký počet menej známych latinských spisovateľov. Jeho podpora však mala aj tienistú stránku: „Ve snaze přivést latinské básnictví v Čechách k rozkvětu, jaký prožívalo v dobách Bohuslava Hasištejnského... Na veršované skladby kladl vědecká měřítka, dával svým klientům předlohy přeplněné fakty, požadoval od nich zveršování právních nebo historických dokladů“ (IBID.). Napriek všetkým problematickým dielam, ktoré za takýchto okolností vznikli, význam jeho básnickej družiny oceňujú českí i slovenskí historici humanizmu.

Počas pobytu v Čechách Martin Rakovský napísal pomerne veľa básní, ktoré sú sústredené do zbierky *Elégie a epigramy* (Elegiae et epigrammata, Praha 1556), ďalej rozsiahlu básnickú skladbu *Opis českého mesta Louny* (Descriptio urbis Lunae Boiemicae, 1558) a niekoľko básní oslavného a príležitostného charakteru (oslavná báseň na príchod cisára Ferdinanda I. do Prahy z roku 1558 a niekoľko ďalších básní).

Ako som už naznačila, osobnosť Martina Rakovského, ktorého teda do istej miery formovalo prostredie básnického krúžku a v neposlednom rade

i samotná osobnosť Jana staršieho z Hodějova, predstavuje nesporne najvýraznejší zjav slovenského latinského humanizmu. Patrí k najprebádanejším humanistom na Slovensku, ale možno aj v Európe, a to v biografickom i bibliografickom zmysle. Práce o ňom sa spájajú predovšetkým s menom profesora Miloslava Okála, ktorý bol autorom prekladu celého Rakovského diela do slovenčiny (RAKOVSKÝ 1974, s paralelnou latinskou edíciou), ale aj rozsiahlej dvojzväzkovej monografie, v ktorej spracoval životné osudy a dielo Martina Rakovského (OKÁL 1979, 1983). Literárne dielo Martina Rakovského poznáme pravdepodobne v úplnosti a aj jeho pozostalosť poskytla bádateľom množstvo informácií a údajov, takže okrem presného dátumu narodenia (predpokladá sa, že to bol rok 1535), vieme veľa o jeho životných osudoch, názoroch a spoločenských i básnických vzťahoch. V monografii Miloslav Okál podrobne vymenúva osobnosti českého kultúrneho, literárneho, ale i spoločenského a politického života, s ktorými prišiel Rakovský v Prahe do styku, podrobne vymenúva možné styčné body tvorby Martina Rakovského z tohto obdobia s tvorbou básnikov patriacich do tohto nepochybne podnetného literárneho prostredia, avšak nedospieva k textovo typologickému porovnaniu jednotlivých básní príležitostnej poézie i rozsiahlej topografie.

V Rakovského vzťahu k Hodějovskému isto nešlo len o finančnú podporu, ale aj o jeho priazeň a uznanie. Uznanie zo strany Hodějovského pokladal za najväčšiu odmenu, za básnický dar, ako píše Rakovský v oslavnej básni Vznešenému pánovi Jánovi staršiemu z Hodějova... (Ad nobilem Dominum Ioannem Seniore ab Hodeiova) v básnickej zbierke *Elégie a epigramy* (verše 45–48):

„Predsa však vždycky, keď niekto ťa zvelebí oslavnou básňou,
učenú alebo nežnú báseň ti do daru dá,
ráč si aj na mňa spomenúť, drahý, bo nad túto rozkoš,
nad túto odmenu diela väčšie nič nebudem mať“ (RAKOVSKÝ 1974: 66).

Prostredníctvom Hodějovského krúžku nadviazal Rakovský styky s profesorom pražskej univerzity, s rektorom Janom Hortensiom, dekanom filozofickej fakulty Jakubom Codicillom, s významnými činiteľmi vtedajšieho politického života (nachádzame medzi nimi také osobnosti, ako bol prokurátor, hajtman severných Čiech, konšel Starého Mesta pražského, kráľovský sudca, senátor Nového Mesta pražského, ale aj ďalší básnici ako Martin Kuthen zo Sprinsberku). Medzi adresátmi jeho poézie nájdeme ľudí rôznych vyznaní a náboženskej orientácie: „Pri voľbe priateľov a priaznivcov Rakovský nebral zreteľ ani na ich

náboženské presvedčenie, ani na ich politický postoj, ani na ich prípadný zlý vzájomný vzťah“ (OKÁL 1979: 52). Štrnástim z nich venoval po básni v zbierke *Elégiae a epigramy*. Zo spomínaného okruhu básnikov mal Rakovský nadštandardné vzťahy určite s Matúšom Collinom, ktorý mu aj do zbierky napísal úvodnú odporúčajúcu báseň Čitateľovi. Bol profesorom gréčtiny na pražskej univerzite a jedným z najvýznamnejších humanistických básnikov v polovici 16. storočia a bol, ako ho nazýva Okál, „duša Hodějovského literárneho krúžku“ (IBID.: 63). Jemu venovaná oslavná báseň je príznačne v gréčtine a predstavuje chválu na starú grécku literatúru. Rovnako mal výnimočný vzťah k Martinovi Kuthenovi (autorovi epigramu *Mestu Lounom* na záver diela *Opis českého mesta Louny*) a, samozrejme, k Janovi staršiemu Hodějovskému. Obom venoval aj oslavné básne v svojej pražskej zbierke.

Báseň venovaná Janovi staršiemu Hodějovskému je na začiatku zbierky a predstavuje typické enkomium. Napriek silnej hyperbolickosti vidno, že tento muž mal na Rakovského reálne veľký vplyv. V básni Rakovský vyzdvihuje jeho zásluhy o „naše múzy“ a v duchu konvencie mu praje: „jedine tvoja sláva zostane na večný vek“ (RAKOVSKÝ 1974: 66). Vyzdvihol v nej jeho zásluhy o básnikov a predpovedal mu nesmrteľnú slávu v Čechách. Báseň je charakteristická hyperbolickosťou, variabilitnosťou výrazu, dýcha z nej bukolická atmosféra, keď Hodějovského ospevujú nielen mestá (na čele s Prahou), ale aj „údolia, háje a listnaté lesy [...] brehy Vltavy bystrej a labských pomaly tečúcich vôd“ (IBID.: 65). Dominuje tu oslavný charakter a cítiť nesmiernu vďaku a obdiv k mecenášovi a učiteľovi:

„Všetko, čo máš, to istotne dravej podlieha smrti,
jedine tvoja sláva zostane na večný vek.
Predsa však vždycky, keď niekto ťa zvelebí oslavnou básňou,
učeníu alebo nežnú báseň ti do daru dá,
ráč si aj na mňa spomenúť, drahý, bo nad túto rozkoš,
nad túto odmenu diela väčšie nič nebudem mať“ (IBID.: 66).

V básni Učenému, nadanému a cnostnému mužovi, p. Martinovi Kuthenovi zo Sprinsbergu (*Ad doctissimum, ingenio et virtute praestantem virum, D. Martinum Cuthenum à Ssprynsbergk*) sa zasa Rakovský prezentuje ako básnický začiatočník, jeho obdivovateľ a žiak. Rakovský prirovnáva básnické umenie adresáta k latinskému vzoru temer všetkých epigramatikov, k Martialovi. Báseň je presýtená skromnosťou lyrického subjektu a snahou čo najviac vyzdvihnúť

básnické schopnosti adresáta, a to natoľko, že záver tvorí básnicky tematizovaná formulka nemožnosti a neschopnosti:

„Trikrát som chopil sa pera, no trikrát som nechal ten zámer,
lebo ni milo ni vážne nezdal sa plynúť môj verš.
Preto tým skôr chcem v tichosti obdivovať tvoj dôvtip,
ešte som novic a teba pevca si budem vždy ctieť“ (IBID.: 72).

Martin Rakovský sa, a to nielen zbierkou *Elégie a epigramy*, úspešne etabloval v komunite humanistov v Čechách. Dokladom toho je aj fakt, že v roku 1558, keď už bol mimo Prahy rektorom školy v Lounoch, sa zúčastnil na kolektívnom projekte zborníka, oslavujúceho príchod cisára Ferdinanda I. do Prahy³. Výber autorov bol osnovaný na pôdoryse kontaktov v Hodějovského okruhu (STORCHOVÁ 2011: 166) a medzi oslovenými bol aj Martin Rakovský. Napísal do súboru zaujímavý text s názvom O vstupe jeho svätého cisárskeho majestátu Ferdinanda do mesta Prahy (De ingressu Sacratissimae Caesariae Majestatis Ferdinandi in urbem Pragam – RAKOVSKÝ 1974: 149–152). Bol očitým svedkom udalosti a na jeho básni to aj cítiť v podobe živosti a bezprostrednosti opisu významnej udalosti. Báseň sa nachádza na pomerne poprednom mieste v 38-stranovom súbore, je piata a Rakovský bol jedným z pätnástich autorov zborníka (KÁKOŠOVÁ 2011: 107–115). Aj toto by sme mohli zahrnúť medzi budúce benefity vyplývajúce z členstva, alebo aspoň z priradenia do okruhu Jana staršieho z Hodějova.

Najvydarenejším dielom Martina Rakovského z obdobia jeho pôsobenia v Čechách je nesporne opisná báseň, topografia *Opis českého mesta Louny* (Descriptio urbis Lunae Boiemicae, 1558). Podarilo sa mu v nej sklbiť básnickú invenciu so snahou podať čo najúplnejší katalóg faktov o meste Louny a jeho okolí, realizovať dobovo i skupinovo obľúbený žáner a zároveň do neho priniesť aj svoj vlastný, osobitý pohľad na mesto a jeho okolie. Jeho opis je maximálne podrobný, ale aj poeticky pôvabný a schopný evokovať atmosféru Loun a krásnej prírody okolo nich.

Miloslav Okál v svojej monografii o Rakovskom o predpokladaných dôvodoch napísať takúto rozsiahlu báseň píše: „Všade tam, kde sa dlhšie zdržal, napísal

3) *Blahoprajné prejavy o triumfálnom príchode jeho jasnosti, nepremožiteľného cisára Ferdinanda I. otca vlasti, do Prahy, hlavného mesta Čiech. Z PRAŽSKEJ AKADEMIE, 1558* (De triumphali adventu serenissimi et invictissimi imperatoris Ferdinandi I. P. P. Pragae Bohemorum metropolim gratulatoriae acclamationes. EX ACADEMIA PRAGENSI M. D. LVIII).

básne svojim priaznivcom a Louny a ich občania si vraj zaslúžia oslavy“ (OKÁL 1979: 160). Nebola to však podľa mňa len akási snaha zapáčiť sa či zavďačiť sa, ale aj ambícia popasovať sa s náročnou úlohou básnicky stvárniť „portrét“ mesta svojho pôsobenia tak, aby bol dostatočne názorný, podrobný, živý, poetický a presvedčivý. Možno by sme mali uvažovať aj o vplyve vonkajších inšpirácií, či už nemeckej alebo samotnej českej literatúry (TKÁČIKOVÁ 1998: 64). Viacerí členovia Hodějovského básnickej družiny napísali krátke, prevažne oslavné, verše na české, ale i európske mestá alebo české kraje. Okál však predpokladá, že priame vzory mal Rakovský v opise Olomouca (*Breve encomium Olomucii*, 1550) od Šimona Ennia a v opise Norimbergu od Eobana Hessa (*De sacri Romani imperii libera civitate Noribergensi Commentario*, 1532) – OKÁL 1979: 173. Avšak spoločné znaky, ktoré Okál opisuje, sú pomerne všeobecného charakteru a súvisia skôr s konvenciou žánru topografie ako s priamym napodobňovaním alebo s vedomou závislosťou. Rozdiely totiž vyplývajú z podstaty samotného objektu opisu, jednoducho Louny a Norimberg sú príliš rozdielne lokality na to, aby sa ich opis skutočne na seba podobal a Ennius píše primárne enkomium, čiže oslavnú báseň, ktorá má trochu iné žánrové parametre ako opis (*descriptio*).

Keď Rakovského dielo vyšlo, mal jeho autor 27 rokov. Samozrejme, že tu nájdeme veľa z dobových konvencií písania oslavy a opisu miest, ale na texte výrazne cítiť, že autor opisuje dôverne známu realitu, že sa pohybuje v známom priestore, ku ktorému má osobný vzťah. K jeho osobným dôvodom patrila aj snaha ukázať konšelom a richtárovi, „starším a predstaveným a konečne celému ľudu obce Louny, svojim pánom a mecenášom, hodným jedinečnej pozornosti“ (RAKOVSKÝ 1974: 93), že je vzdelaný rektor školy a schopný básnik. Už v úvode sa stretávame s prejavom tejto ambície, keď v starej gréčtine cituje výrok veštiarne a zdôrazňuje, že pripojený preklad je z jeho vlastného pera: „čo ja takto prekladám“ (IBID.: 94). Súčasťou alebo daňou za takúto demonštráciu sú aj záverečné časti diela, ktoré už priamo s opisom mesta nesúvisia a majú najmä pedagogický zmysel: Tri modlitby (K Bohu Otcu, K Synovi Božiemu o nadanie, K Duchu Svätému); Cvičenie, v ktorom sa rozličnými spôsobmi obmeňuje Teokritova myšlienka „Chudoba plodí remeslá“; Na erb urodzeného pána Joachima z Vršovíc, ináč Ilburga atď.; Kalendár magistrovi Matejovi Kolínskemu, občanovi Loun v novom roku; Oznamenie na 26. februára a predovšetkým Reč k predsedom a seniorom Loun, ... O dôstojnosti a užitočnosti škôl.

Rakovský sa v svojej básni prejavuje ako typický humanista druhej polovice 16. storočia. Je vzdelaný a svoje vzdelanie dáva patrične najavo demonštráciou erudície nielen v antickej (najmä rímskej) literatúre, mytológii, topografii či

histórii, ale aj hlbokou zbožnosťou, úctou k starším či vyzdvihovaním vzdelania ako osobnostnej hodnoty aj u samotných obyvateľov Loun. Topos mesta sa v slovenskej umeleckej literatúre objavuje pomerne neskoro, až v období klasicizmu. V starších obdobiach totiž nachádzame len náznaky alebo jednotlivé motívy mesta či mestského života v duchovnej či didakticko-reflexívnej poézii. Aj keď v prípade Rakovského básne ide o dielo latinské a mesto české, má obraz mesta v modernej literatúre určite v ňom svojho prapredka.

Druhá významná osobnosť slovenského humanizmu Juraj Koppay je oproti Rakovskému autorom osobnostne i literárne najmenej známym. V slovenskej literárnej historiografii na neho podstatným spôsobom upozornil až roku 1974 Miloslav Okál (OKÁL 1974: 494–506), ktorý následne Koppayove zozbierané básne vydal v latinskom origináli a v svojom preklade (KOPPAY 1980). Z Okálových štúdií vyplýva, že o Koppayových životných i literárnych osudoch vieme žiaľostne málo (kusé informácie máme o rokoch 1574–1580). Vďaka tomu, že si v svojich dielach dôsledne za menom písal „z Drietomy“ (Drietomensis), vieme, odkiaľ pochádzal. Koppayova najstaršia dochovaná báseň pochádza z roku 1574 a je ňou epicédium na Ecchia zo Salmu a Neuburgu, bratislavského župana. Nachádza sa v zbierke epicédií, vydanéj Koppayom v Prahe roku 1576. Všetky konštatovania o mieste pobytu v rokoch 1574–1580, o Koppayových vzťahoch k českým humanistom a o spoločenskom začlenení vyplývajú len z dedikácií jeho príležitostných básní a z miesta ich vydania. Priame doklady zatiaľ nie sú známe. Nevieme, kde a u koho študoval, môžeme sa len domnievať, kto mal na neho ako básnika vplyv, kto alebo čo ho inšpirovalo, ako má písať. Mal vzťah k Trenčínu a k členom trenčianskeho básnického krúžku⁴, ale pôsobil asi aj v Prahe a mal blízko k vysokopostaveným osobnostiam svojej doby (arcibiskup Antonín Brus, Vilém z Rožmberka a iní). Z toho, že dedikačnú ódu v diele *Dvorský život* (Vita aulica, 1580) venoval pražskému arcibiskupovi Antonínovi Brusovi, sa usudzuje, že arcibiskup Brus mohol byť aj Koppayovým inšpirátorom na napísanie samotnej básne.

To však vypovedá veľmi málo o formovaní jeho básnickej osobnosti. Pravdepodobne mal istú autoritu (osobnú a možno i autorskú) medzi českými, nemeckými i slovenskými humanistami (organizoval zborníky epicédií). Jeho príležitostná poézia (epicédiá, elégie, epithalamiá) sú zachované v torze a vcelku nevybočujú z dobových estetických a poetologických konvencií. Dá sa však podľa nich usudzovať, kto patril do okruhu jeho známych, priateľov či mecená-

4) Informácie o tomto zoskupení podáva Miloslav Okál v knihe *Melpomenina poľnica, Jesenskovi v 16. a 17. storočí*. Martin, 1986.

šov. Roku 1577 opäť v Prahe vydal v mene trenčianskeho senátu zbierku epicédií venovaných Maximiliánovi II., do ktorej mu prispelo desať autorov⁵ a medzi ktorými bol aj Ján Hynconius z Čiech.⁶

V 70. rokoch 16. storočia boli vzťahy medzi Prahou a Trenčínom mimoriadne dobré, keďže županom Trenčianskej stolice bol Ladislav Popel. Prostredníctvom neho sa nadviazal styk s pražskou univerzitou, ktorá mala niekoľko desaťročí patronát nad školou v Trenčíne. Juraj Koppay mal určitý vzťah aj k inému významnému členovi tejto rozvetvenej šľachtickej rodiny, Krištofovi Popelovi z Lobkovic. Roku 1580 napísal epicédium na smrť jeho manželky Nárek [...] Krištofa Popela (Querela [...] Christophori Popelii) vo forme precíteného vnútorného monológu manžela, ku ktorému pridal krátku všeobecnú báseň o smrti Iná báseň od toho istého autora (Aliud eiusdem) – KOPPAY 1980: 150–151.

V roku 1577 Koppay prispel aj do ďalšej zbierky epicédií na Maximiliána II., ktorú pripravili a vydali pražskí literáti, na čele s Petrom Codicillom. Koppayov príspevok nie je veľmi významný, je v poradí dvanásty a sú to len dve elegické distichá, ale Peter Codicillus tiež patrí k tým českým humanistom, ku ktorým mali vzťah obaja, Koppay i Rakovský.

Podobným spôsobom ako Codicillovi Koppay prispel tiež do zbierky epicédií na počesť Jána Listhia, rábskeho biskupa a cisárskeho sekretára, a to náhrobným nápisom v rozsahu troch elegických distich. Túto zbierku vydal roku 1557 Ladislav Kubíni, humanista pôvodom zo Slovenska, usadený v Prahe, a prispeli mu do nej aj iné významné české humanistické osobnosti: David Crinitus, Thomas Mitis, Ján Hynconius, ale i Mikuláš Rakovský, brat Martina Rakovského.

Zo zvyšnej tvorby Juraja Koppaya je významné Epithalamium na svadbu osvieteného pána, p. Viléma Ursina, správcu domu Rožmberkovcov [...] a osvietenej panny Anny Márie, dcéry osvieteného nebohého Filiberta, markíza Bádenského (Epithalamium in nuptias illustrissimi domini, d. Vilhelmi Ursini, domus Rosebergiae gubernatoris [...] et illustrissimae virginis Annae Mariae, illustrissimi quondam Philiberti, Marchionis Badensis filiae) – KOPPAY 1980: 126–139 – z roku 1578 a rozsiahla skladba *Dvorský život* (1580) – IBID.: 158–204. V roku 1580 však strácame stopu po Jurajovi Koppayovi. Nevieme, čo a koľko napísal okrem spomínaných básní, nevieme ani, kedy a kde zomrel. V podobe skladby *Vita aulica* nám zanechal však nevšedné dielo nielen v rámci

5) Patrili k nim: Juraj Kotešovský (pastor trenčianskej cirkvi), Šimon Jesenský (richtár v Trenčíne), Martin Rakovský, Mikuláš Mader (otec básnika Valeriána Madera), Peter Baroš, Ján Štorch, Adam Macák, Ladislav Kubíni a Jan Hynconius z Čiech.

6) Bol to brat Joachima Hynconia, ktorý roku 1577 pôsobil v škole v Trenčíne. In KOPPAY 1980: 117.

slovenského humanizmu, ale aj širšieho stredoeurópskeho významu. V množstve oslavných, panegyrických a idealizujúcich, prevažne príležitostných básní pôsobí osviežujúcim dojmom a medzi dielami vyjadrujúcimi sa k spoločenskej problematike nám zasa poskytuje pohľad nekompromisného a čiastočne aj ironického kritika neduhov súdobej šľachty, či synekdochicky celej spoločnosti.

Táto básnická skladba sa v slovenskej literárnej historiografii považuje za najvýznamnejšie dielo humanizmu 16. storočia popri dielach Martina Rakovského. Od ostatných humanistických prác sa *Vita aulica* líši predovšetkým tým, že je koncipovaná ako literárny útok na morálne pozície šľachty. Je to útočná kritika, zabiehajúca do satiry. Mimoriadne zaujímavý je v tejto súvislosti žánrový, štýlový a výrazový kontext tohto diela, ktorý určuje aj jeho estetické hodnoty. Literárna tradícia (literárny kontext), alebo možno aj lektúra, na ktorých si Koppay vybudoval svojský štýl písania, je mimoriadne zaujímavá, lebo zahrnuje nielen antické a humanistické vzory, ale ukazuje sa, že bola do istej miery formovaná aj českou satirickou poéziou. Odtiaľ (a nielen od antických epigramatikov a satirikov) pramení Koppayova expresívnosť výrazu. V českej súdobej literatúre nájdeme množstvo básní, satír zameraných na kritiku súvekých pomerov. Avšak satira, ktorá bola zameraná predovšetkým protikatolícky, bola v českej literatúre skôr doménou po česky písanej literatúry ako literatúry latinskej. Výnimku tvorí azda najznámejšia protišľachtická latinská satira Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic (*Ad sanctum Venceslaum satyra... Satira k svätému Václavovi... /RENASANČNÍ POESIE 1975: 5–7/*), ktorú pravdepodobne Koppay poznal a sčasti aj v svojom diele parafrázoval. Výsledkom bola síce motivická príbuznosť, ale aj zreteľné zmiernenie expresivity výrazu.

Tradične sa *Dvorský život* žánrovo zaraďuje medzi občiansko-politické skladby (MINÁRIK 1986: 111), hoci sa od nich výrazne odlišuje. Spomínané všeobecné žánrové označenie v prípade diel autorov ako Rakovský či Jakobeus zastrešuje také v svojej podstate rozdielne žánre, akými sú učené filozoficko-politické traktáty (Rakovský), elegický monológ a náznak národného eposu (Jakobeus). Preto v prípade kontextu Koppayovho diela *Dvorský život* zdá sa produktívne uvažovať o dvoch kontextoch: o tematickom, ideovom (práve tu sa dajú nájsť spoločné ciele medzi Rakovským a Koppayom) a žánrovom, prípadne štýlovom, výrazovom. Ten však musíme hľadať v úplne iných žánrových sférach staršej (stredovekej a renesančnej), prípadne klasickej antickej literatúry.

Spoločensko-politické otázky boli už od antiky obľúbenou témou filozofických, historických, ale i umeleckých diel a tematika tohto charakteru sa v podstate nikdy z literatúry celkom nevytratila. Jej spracovanie však podliehalo do-

bovým koncepciám vzniku vlády, vrchnosti, jej druhov a typov, zmien a zániku i dobovým charakteristikám ideálneho vládca, šľachtica a pod. V 16. storočí nielen v Európe, ale aj v slovenskom literárnom kontexte zaznamenávame intenzívny záujem o túto problematiku, a to približne pol storočia pred Rakovským i po ňom. Celkove má záujem o spoločensko-politickú tematiku charakter vytvárania ideálnych modelov spoločnosti, jej rozvrstvenia, spravovania i fungovania. Skutočnosti protikladné ideálu sa buď úplne obchádzajú, alebo slúžia len ako odrazový motív, na pozadí ktorého môže ideál patrične vyniknúť.

Koppayova báseň *Dvorský život* je zaujímavá tým, že o živote na šľachtických dvoroch vytvára obraz, na ktorom sa nič neprikrášľuje, v ktorom sa až veľmi nemilosrdne odhaľuje jeho nemorálna tvár. Uzavretá spoločnosť dvora mu v básni slúži ako *pars pro toto* súvekej spoločnosti, kde vládne utilitárna morálka (morálne je to, čo sa mi hodí, čo mi prináša výhody) založená na pretvárke, neúprimnosti a alibizme. Vzťahy medzi ľuďmi na dvore určuje pochlebníctvo a korupcia. Moc a schopnosti sa nemerajú cnosťou a skutočnými schopnosťami, ale bohatstvom a pôvodom. Ďalšou stránkou života na dvore, ktorá púta Koppayovu pozornosť, je nesmierna požívačnosť, nemiernosť v jedle a pití a nemravnosť. Zdatný pijan je slávnejší ako najslávnejší grécki hrdinovia (Hektor, Achilles). Nachádzame tu podobný obraz pijanov a jedákov ako v ohlasoch vagantskej pijanskej poézie zo 17. a 18. storočia (STARODÁVNE PIESNE 1990): „začnú mať rozum“ až po jedle a dobrom pití a chvália sa navzájom svojím bohatstvom (KOPPAY 1980: 199). Na „Koppayovom“ dvore sa odzrkadľuje tiež dobový chaos v náboženských pomeroch. Je tu luterán, katolík, kalvín, neverec i arián, o ktorom sa Koppay vyjadruje najostrejšie. Tento obraz chaotických náboženských pomerov je zároveň vyvrcholením nekompromisnej a krutej charakteristiky života dvorskej spoločnosti druhej polovice 16. storočia. Podľa Koppaya už potom len definitívna skaza a vznik „nového“ sveta môžu vyriešiť jej problémy:

„Svet sa rozdelil rôznymi bludmi, a kto by ho mohol
napraviť nejak? Kým sa nezrúti posledná čiastka
sveta a svet zas odznova nezačne nový svoj beh...“ (IBID.: 203)

Kde bral Juraj Koppay materiál na takéto, miestami veľmi konkrétne obraz úpadku spoločnosti, keďže je tu využitého materiálu z autopsie, to môžeme vzhľadom na minimum znalostí o jeho živote, o prostredí, v ktorom žil a tvoril, len predpokladať. Z toho, že napísal epithalamium Vilémovi z Rožmberka,

k sobášu s Annou Máriou Bádenskou, možno usudzovať, že mu pravdepodobne život na dvoroch nebol úplne neznámy, že sa aspoň okrajovo v takejto spoločnosti pohyboval. Okrajovo preto, lebo kronikár Rožmberkovského rodu Václav Březan síce v svojej kronike spomínanú svadbu opisuje (BŘEZAN 1985: 440), ale Koppaya v nej nespomína. Manželov sobášil arcibiskup Antonín Brus, Koppayov ochranca a adresát jeho diela *Dvorský život*. Možno bol Koppay v arcibiskupovom sprievode a tak, ako bolo zvykom, pravdepodobne na svadbe mohol aj svoju báseň čítať. Na krumlovskom zámku Koppay asi bol, keďže v básni opisuje sieň, ktorú špeciálne pripravili pre mladomanželov. Epithalamium predstavuje pomerne rozsiahly básnický text, ktorý autor komponoval s prevahou historických prvkov (podáva tu výberovú históriu Rožmberkovského rodu) a v porovnaní s tým pomerne stručne oslavuje nevestu a ženícha. Ako typický humanista Koppay oslavujúc sídlo rodiny, krumlovský zámok, cez opis jeho pamiatok vyzdvihuje aj zásluhy Rožmberkovcov v oblasti umenia a literatúry.

I keď spracovanie materiálu z autopsie nemožno vylúčiť, oveľa výraznejšie je Koppayovo čerpanie z literárnych zdrojov, využitie motívov z moralistickej literatúry, z epigramatiky a satirickej literatúry vôbec. V súvislosti s otázkou materiálového zdroja sa vynára tiež otázka bezprostredného popudu na napísanie takto orientovaného diela. V závere svojho Úvodu vo vydání súborného diela Juraja Koppaya profesor Okál spomína, že „je možné, že práve arcibiskup Brus naviedol Koppaya napísať báseň *Vita aulica*“ (OKÁL 1980: 33). Je to veľmi zaujímavá alternatíva, ale, žiaľ, jej predkladateľ ani slovom nenaznačil, z čoho konkrétne jeho predpoklad pramení. Síce je pravdou, že v českej súdobej literatúre nájdeme množstvo básní, satír zameraných na kritiku súvekých pomerov, ale prevažne to boli pomery v náboženskom živote a terčom takýchto útokov nezriedka bola práve katolícka cirkev, na čele s biskupmi a pápežom. Takáto satira bola doménou skôr po česky písanej literatúry ako literatúry latinskej.

V prípade Koppayovho diela *Dvorský život* nejde o priamu adaptáciu alebo imitáciu celistvého diela, avšak je evidentné, že má svoj myšlienkový i formálny „rodokmeň“. Sám autor sa priznáva k myšlienkovvej inšpirácii u Platóna, Cicerona, Démosthena a Vergília. Z Démosthena, ako sám zdôrazňuje v prozaickom úvode, čerpal Koppay hlavnú ideu celého diela: „[...] na vedenie a spravovanie štátov treba voliť nie tých, ktorí vynikajú starobyľým rodom, bohatstvom, krásou, udatnosťou a ostatnými telesnými prednosťami alebo darmi osudu, ale tých, ktorí cnosťou, rozumnosťou, múdrosťou a ostatnými duševnými prednosťami toto všetko prevyšujú, pretože môžu šťastne viesť a spravovať nielen samých, ale zastávať aj najvyššie funkcie“ (KOPPAY 1980: 166–168).

Koppay sa nechal inšpirovať aj humanistickými autormi, z ktorých treba v prvom rade vyzdvihnúť Aenea Silvia Piccolominiho, neskoršie pápeža Pia II. (1405–1464), talianskeho humanistu, ktorý bol svojho času v živom osobnom i písomnom styku s prvými českými humanistami. Bol tiež autorom politicko-cirkevných spisov, ale i diela *Historia Bohemica* (České dejiny, 1475), ktoré bolo už v 16. storočí preložené do češtiny.

Druhým významným inšpiračným zdrojom Koppayovým je nesporne Desiderius Erasmus Rotterdamský (1466–1536), ktorého dielo našlo práve u českých prekladateľov čoskoro živý ohlas. Čo sa týka samotného Koppayovho diela, pre skladbu *Dvorský život* je relevantné jednak Erazmovo dielo *Príručka kresťanského rytiera* (*Institutio principis christiani*, 1503), ale najmä jeho najznámejšie dielo *Chvála bláznivosti* (*Moriae encomium*, 1511). *Institutio* predstavuje príručku praktickej kresťanskej morálky, ktorá sa na Koppayom zobrazenom dvore exemplárne porušuje, s dielom *Moriae encomium* má Koppayova báseň spoločný najmä spôsob podania kritiky života na dvoroch.

Za tretí humanistický zdroj Koppayovho diela sa považujú práce Ulricha von Huttena (1488–1523), nemeckého humanistického publicistu, ktorý vo svojich básňach zaujímal stanovisko k aktuálnym otázkam. Jeho diela boli síce na indexe, ale podľa Miloslava Okála je možné, že boli v knižnici arcibiskupa Brusa a tam sa s nimi Koppay mohol aj zoznámiť.

Kontextové vzťahy Koppayovho diela *Dvorský život* by sme však našli aj v našich najbližších národných literatúrach v 15. a 16. storočí, a to predovšetkým v českej. Vzhľadom na to, že Juraj Koppay temer všetky svoje zachované diela a dielka vydal tlačou v Prahe, jeho hlavným tlačiarom bol Juraj Dačický a len *Epithalamium Vilémovi z Rožmberka* vydal vo Viedni, všeobecne sa predpokladá, že v Prahe či v Čechách aj žil. Pre interpretáciu a pochopenie v istom zmysle žánrového i štýlového „vybočenia“, akým sa v kontexte Koppayovho diela *Dvorský život* javí, je český literárny kontext veľmi dôležitý a mnoho sa cezeň z Koppayovej skladby dá pochopiť. V českej literatúre totiž mala spoločensko-politicko-kritická, satirická literatúra dlhú a bohatú históriu stredovekú, ktorá pokračovala aj v nasledujúcom období. V tvorbe českých autorov 16. storočia je zrejme úsilie o prekonávanie stredovekých spoločenských ideálov, naplnené záujmom o politické, spoločensko-kritické či nábožensko-reformné otázky verejného života. Od polovice 16. storočia boli dominantné snahy o premenu politického života Čiech. Spočívali v snahe o obmedzenie stavovskej moci, čo sa týkalo väčšiny vysokej šľachty. Preto sa do služieb smerujúcich k novému usporiadaniu vzťahov medzi panovníkom a šľachtou dala len časť panstva, kým väčšina sa

dostala do opozície. Tento politický zápas tu šiel ruka v ruke s riešením otázok slobody vierovyznania a, pravdaže, našiel odozvu i v literatúre: predstavujú ju kritické, polemické, ale i satirické diela, zamerané na niektorú stranu sporu. Nás však nezaujíma tento tematický prúd v českej literatúre ako celok, ale predovšetkým tie diela, ktoré sa zameriavajú na kritiku šľachty, jej spôsobu života na šľachtických dvoroch, jej mravov i spôsobu vládnutia, prípadne tie, ktoré sa zameriavajú na kritický alebo satirický pohľad na mravy v Čechách vôbec.

Podobnými motívmi ako Koppay charakterizoval už roku 1489 život šľachty spomínaný Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic vo svojej slávnej básni *Satira k svätému Václavovi, v ktorej kára mravy predákov a obyvateľov svojej vlasti* (*Ad sanctum Venceslaum satyra, in qua mores et popularium patriae suae reprehendit*). Oba si rovnako všímajú pretváрку, lásku k prepychu i nesmiernu ctižiadostivosť, obaja zhodne odmietajú prisvojovanie si slávy a cti svojich predkov „nehodnými“ potomkami, lebo „pravú šľachetnosť“ musí preukázať každý sám, svojimi činmi. U oboch autorov nájdeme spracovaných veľa rovnakých alebo príbuzných motívov, typických pre moralistickú literatúru vôbec. Rozdiel spočíva v tom, že Koppay je síce vo svojich veršoch motivicky príbuzný, avšak oplýva menšou razanciou výpovede, viac zabieha do moralizovania a poučovania.

„[...] Jen o křivých přísahách mluví,
podvodech, dále pak o tom, jak ženského ducha lze získat
lichotnou řečí, též o dívčích slovech, a v které že době
ponejprv padla mu v náruč a kolikrát dala se získat
v jedné noci [...]“ (RENESANČNÍ POESIE 1975: 7).

„Zákonmi počestného lůžka sa pohrdnuť snaží,
mysliac, že bude pre neho nemalou ctou a chválou,
ak sa mu podarí – hrozné to povedať – pripraviť o stud
pocitivú pannu a z nevinnej hlavy zhodiť jej venček“ (KOPPAY 1980: 193).

O vyššej miere reflexívnosti svedčí aj Koppayovo segmentovanie textu rečnicými otázkami, z ktorých niektoré majú aj ironický podtón:

„Či ich nečestne získal, či čestne, čo nás to má trápiť?
Len keď je majetok veľký a cenzus a len keď sú pocty...

Bezcitný ľudský rod, či tebou nebeské božstvá

nevedia pohnúť? A nádhera neba a nesmierna radosť
z večného mieru a pokoja, z Krista, čo má sa zas vrátiť?“ (IBID.: 199–201)

V českej literatúre som podobné celistvé básnické dielo zamerané na kritiku šľachty v latinskej spisbe 16. storočia už nenašla, objavujú sa tu skôr len jednotlivé motívy kritiky šľachty v básňach s inou tematikou. Napríklad Ján Šentygar (?–1554), mimochodom tiež patril k chránencom Jana staršieho Hodějovského, začína svoju báseň *Chvála vidieckeho stavu* (s incipitom „Beatus, arcis qui procul negociis abest [...]“) motívom stránenia sa dvorského života, ktorý je protikladom idylického vidieckeho (je to imitácia známej Horatiovej 2. epódy):

„Je věru blažen ten, kdo dvorské činnosti
Se straní v dnešních poměrech, [...]

Jsa v domě svém, jen o své práci přemýšlí,
jak rodině chléb vyžískat [...]“ (RENASANČNÍ POESIE 1975: 50–51).

Kašpar Cropacius (1539–1580) zasa v básni *Zlá správa* (*Mala administratio*) hovorí o dôsledkoch zlého vládnutia:

„Hříchy vládnoucí vrstvy se valí na lid jak řeka,
a proto drsný osud sužuje ubohý lid“ (IBID.: 118–119).

Podstatne viac satír zameraných proti šľachte, vládnucim vrstvám, ale i proti cirkevnej hierarchii však nájdeme v literatúre písanej po česky. Z týchto satír si mnohé podržali sviežosť až podnes. Vysmievali sa veciam vážnym i nevážnym, dôležitým i malicherným, ich slovník nebol akademický, ale čerpal z neoficiálnych vrstiev jazyka, ktoré majú svoj „domov“ v krčmách, na trhoch, námestiach a pod. V parodickom preháňaní často nepoznajú mieru a nezriedka prekračujú hranice slušnosti. Dívajú sa na svet bez predsudkov. Zvyčajne si pomáhajú alegóriou, svoju kritiku umiestňujú do sveta zvierat, personifikujú pojmy alebo sviatky. Najznámejším uceleným satiricko-kritickým dielom českej literatúry zo 16. storočia sú nesporne *Frantova práva*, parodické stanovky pijanského bratstva (cechu), obohatené o niekoľko poviedok. Majú platnosť univerzálnej satiry, podobnej akou bola už spomínaná Erazmova *Chvála bláznivosti*. Všetky uznávané hodnoty sa v nich obracajú naruby a stavajú na hlavu. Je to pohľad oslobodený od akejkoľvek konvencie, neobmedzený žiadnou autoritou, ani svetskou, ani cirkevnou, je to pohľad dôsledne zdola na pánov, cirkevných hodnostárov,

na obmedzenú mestskú honoráciu. Koppayov pohľad na šľachtu a jej mravy tiež chce byť nekompromisný a nepozná zľutovania, ale nie je to pohľad zdola, no skôr akosi zboku alebo z ironického nadhľadu.

Svojou štúdiou si nenárokujem na úplný prehľad vzťahov medzi slovenskou a českou humanistickou literárnou komunitou v 16. storočí. Je to príliš rozsiahla téma, aby sa čo aj v náznakoch zmestila do rozsahu časopiseckej štúdie. Z nášho letného pohľadu je zrejmé, že české kultúrne a literárne prostredie zohrávalo dôležitú úlohu v živote a tvorbe slovenských humanistov, vedeli sa zžiť s českým prostredím a pre mnohých sa Čechy alebo konkrétne Praha, či iné mestá a mestečká stali druhou vlasťou.

Táto štúdia vznikla v rámci riešenia grantu VEGA 1/0627/15 Latinská humanistická literatúra na Slovensku v kontexte politickej propagandy.

PRAMENE

BŘEZAN, Václav

1985 *Životy posledních Rožmberků* (Praha: Svoboda)

JAKOBEUS, Jakub

1963 *Výber z diela*, prel. Jozef Minárik (Bratislava: Veda)

KOPPAY, Juraj

1980 *Opera omnia. Zobrané spisy*, prel. Miloslav Okál (Bratislava: Veda)

RAKOVSKÝ, Martin

1974 *Opera omnia. Zobrané spisy*, prel. Miloslav Okál (Bratislava: Veda)

Renesanční poesie

1975 (Praha: Academia)

Starodávne piesne rádu pijanského

1990 (Bratislava: Tatran)

LITERATÚRA

HAMADA, Milan

1995 *Zrod novodobej slovenskej kultúry* (Bratislava: Veda)

Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. a 16. storočí

1967 Ed. Vantuch, Antonín a Holotík, Ludovít (Bratislava: Veda)

KÁKOŠOVÁ, Zuzana

1998 „Martin Rakovský a Juraj Koppay“, in *Martin Rakovský a latinská humanistická kultúra na Slovensku* (Bratislava: Univerzita Komenského), s. 37–512010 *Latinská humanistická poézia 16. storočia v kontexte slovenskej literatúry* (Bratislava: Univerzita Komenského)2011 „Pražské a české motívy v latinskej humanistickej poézii“, in *Literární historiografie a česko-slovenské vztahy* (Brno: Tribun EU), s. 107–115

KAVKA, František

1967 „Slovenští studenti na pražské universitě v 15. a 16. století“, in *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. a 16. storočí* (Bratislava: Veda), s. 137–146

KOPECKÝ, Milan

1988 *Český humanismus* (Praha: Melantrich)*Melpomenina poľnica. Jesenskovi v 16. a 17. storočí*

1986 Prel. Okál, Miloslav (Martin: Osveta)

MINÁRIK, Jozef

1985 *Renesančná a humanistická literatúra. Svetová, česká, slovenská* (Bratislava: SPN)

OKÁL, Miloslav

1979 *Život a dielo Martina Rakovského I-II* (Martin: Matica slovenská)1974 „Život a dielo Juraja Koppaya“, in *Slovenská literatúra*, roč. 21, č. 5, s. 494–506

POLIŠENSKÝ, Josef

1967 „Vztah Jessenia a Fradelia ke Slovensku“, in *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. a 16. storočí* (Bratislava: Veda, 1967), s. 321–331

STORCHOVÁ, Lucie

2011 *Paupertate styloque connecti. Utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích* (Praha: Scriptorium)

TKÁČIKOVÁ, Eva

1998 „Rakovského opis mesta Loun“, in *Martin Rakovský a latinská humanistická kultúra na Slovensku* (Bratislava: Univerzita Komenského), s. 61–65

TRUHLÁŘ, Antonín – HRDINA, Karel – HEJNIC, Josef – MARTÍNEK, Jan

1966–1982 *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě od konce 15. do začátku 17. století 1–5* (Praha: Academia)

Doc. PhDr. Zuzana Kákošová, CSc., zuzana.kakosova@uniba.sk, Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy, Filozofická fakulta Univerzity Komenského Bratislava, Slovenská republika / Department of Slovak Literature and Literary Studies, Faculty of Arts of the Comenius University in Bratislava, Slovak Republic